

نویسنده: دکتر فرزاد پروا

درسگفتارهای لکان

در مؤسسه حکمت و فلسفه ایران

www.ketab.ir

سرشناسه: پروا، فرزام، ۱۳۴۹-، مصاحبه‌شونده
 عنوان و نام پدیدآور: درسگفتارهای «لکان» در موسسه حکمت و فلسفه ایران / نویسنده فرزام پروا.
 مشخصات نشر: تهران: نشر سیب سرخ، ۱۴۰۰.
 مشخصات ظاهری: ۴۰۰ ص
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۳۳-۵۸-۷
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 موضوع: پروا، فرزام، ۱۳۴۹- -- مصاحبه‌ها
 موضوع: لکان، ژاک، ۱۹۰۱-۱۹۸۱. -- دیدگاه درباره روانکاوی
 موضوع: Lacan, Jacques -- Views on Psychoanalysis
 موضوع: لکان، ژاک، ۱۹۰۱-۱۹۸۱ م. -- نقد و تفسیر
 موضوع: Lacan, Jacques -- Criticism and interpretation
 موضوع: روانکاوی
 موضوع: Psychoanalysis
 شناسه افزوده: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
 شناسه افزوده: Muassasah-i Pizhūhishī-i Hikmat va Falsafah-i Irān
 رده بندی کنگره: BF۱۰۹
 رده بندی دیویی: ۱۵۰/۱۹۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۸۵۲۱۹۷۵
 اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

www.ketab.ir

درسگفتارهای لکان

در مؤسسه حکمت و فلسفه ایران

نویسنده: دکتر فرزام پروا

صفحه آرای: رقیه قنبری تقدیس

ویراستار: گودرز پایکوب

مدیر هنری و طراح جلد: ناصر نصیری

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: شرکت چاپ روز

حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۷ - ۵۸ - ۷۷۳۳ - ۶۲۲ - ۹۷۸

نشر سیب سرخ

تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ پارسا، پلاک ۱۰۳

۶۶۹۷۳۱۸۳ ۶۶۹۷۲۹۷۶

www.nashresibesorkh.ir

فهرست

۹	پیش‌گفتار
۱۵	مسیر سنگلاخ لکان
۴۳	لکان در ایران
۷۷	ریشه‌های درختی تنوع و سایه‌گستر
۱۱۰	بازگشت به فروید
۱۴۱	چشمه‌ای به نام سایکوز (جنون)
۱۷۴	فرارفتن از فروید
۲۰۲	مقدمات و بحث‌های اولیه
۲۳۲	سخنرانی اول از کتاب رویاهای فروید
۲۶۷	دنباله‌ی سخنرانی اول فروید
۲۹۶	دنباله‌ی سخنرانی اول فروید
۳۲۴	جلسه‌ی پنجم
۳۵۱	آخرین درس
۳۸۲	روان‌کاوی و ادبیات

پیش گفتار

هنگامی که طوفانی بر می خیزد و تمام ارکان وجود آدمی را در می نوردد، بایستی زمانی بگذرد تا آدمی بتواند این رخداد «بعد واقع» را به حصار کلمات درآورد، و بتواند با کلمات به آنچه بر او گذشته، نزدیک شود. چه بهتر که این کار را آدمی، در سفری دلنشین به گونه ای که از کار روزانه و برخورد با مراجعان، فراغتی حاصل کرده - انجام دهد؛ چرا که در چنین شرایطی است که در پای سنگ های تپاخورده کوهستان، چشمه های دریا می شوند و از روح آدمی عبور می کنند. پس از گذشت دو سال از «وقایع اتفاقیه» در موسسه حکمت و فلسفه به سال ۱۳۹۸، برای من چنین فراغتی حاصل شد که این سخنرانی ها را به مدد شاگردانم خانم ها هدی لایق و صدف کارخانه چلی مکتوب کنم؛ و بنشینم و بنگرم که در آن سال بر ما چه گذشت: برای این کار هم فاصله ی زمانی لازم بود - «زمانی برای فهمیدن» - و هم فاصله ی مکانی، در کرانه ی دریایی بی پایان و گرم، دریایی آغشته به بوی درخت عاشقانه و خوش بوی اوکالیپتوس. گویی بی کرانگی دریا، گشاینده افق های جدیدی در روح آدمی است. فروید هم تأملاتش در مورد یکی از درخشان ترین آثارش، یعنی «یادداشت های روان کاوی بر گزارش اتوبیوگرافیک یک بیمار مبتلا به پارانویا (دمانس پارانوئیدی)» یا همان

یادداشت‌هایش در مورد قاضی ایالت ساکسونی دکتر شربر - بیمار سایکوتیک مشهور خود - را در کنار دریا کسب کرده بود. جیمز استراچی، ویراستار مجموعه‌ی ۲۴ جلدی آثار فروید، در یادداشتی که در ابتدای همین کتاب آورده با اشاره به کتاب شربر (که مبنای شرح حال موردی فروید قرار می‌گیرد) چنین می‌نویسد:

«خاطرات شربر در سال ۱۹۰۳ چاپ شد؛ گرچه آن‌ها به شکل گسترده‌ای در محافل روان‌پزشکی مورد بحث قرار گرفتند، به نظر نمی‌رسد که توجه فروید را تا تابستان ۱۹۱۰ به خود جلب کرده باشند. چنین می‌دانیم که او از آن‌ها، و از کل مسئله‌ی پارانوئیا طی مسافرتش به جزیره‌ی سیسیل همراه با فرنزی در سپتامبر آن سال صحبت کرده بود. در بازگشتش به وین، او شروع به نوشتن این مقاله کرد و با نامه‌هایی به تاریخ ۱۹ دسامبر، هم به آبراهام و هم به فرنزی خاتمه‌ی آن را اعلام کرد...»

گزارش موردی دکتر شربر، به عنوان یکی از خلاقانه‌ترین نوشته‌های فروید، بعدها در دوران جنگ جهانی اول، نه تنها پایه‌ی سلسله مقالات شامخ او به نام مقالات فراروان‌شناسی (یا متاسایکولوژی) قرار می‌گیرد، بلکه مبنایی می‌شود برای سمینار سوم لکان (سایکوزها: ۵۶-۱۹۵۵). لکان که در سمینارهای اولیه خود، روی متون فرویدی کار می‌کند، در این سمینار، متن دکتر شربر را مبنای کار خویش قرار می‌دهد، گویی متن این بیمار سایکوتیک هم‌وزن نوشته‌های فروید است! البته این هم نکته‌ای است که پیش از آن خود فروید در هنگام نوشتن گزارشی بر متن شگفت‌انگیز دکتر شربر (خاطرات یک بیمار عصبی) به آن اذعان کرده بود و بر شباهت سخنان شربر با تنوری‌های خودش صحنه گذاشته بود. فروید نوشته بود:

«از آن جایی که من نه از انتقاد دیگران می‌ترسم و نه از نقد کردن خودم دست می‌کشم، هیچ انگیزه‌ای ندارم که بخواهم شباهتی را ببوشانم که

محتملاً به تنوری لیبدوی مادر بر آورد بسیاری از خوانندگانم آسیب خواهد زد. اشعه‌های خدای شربر، که از تراکم اشعه‌های خورشید، رشته‌های عصبی و اسپر ماتوزوا به وجود آمده، در واقع هیچ نیست مگر بازنمایی ای ملموس، عینی و فرافکن شده به سوی خارج از سرمایه‌گذاری‌های لیبدویی؛ و به این ترتیب آن‌ها به هذیان‌های او، قربانی اعجاب‌انگیز با تنوری‌های ما می‌دهد. این اعتقاد او که جهان بایستی به پایان برسد، چون ایگوی او دارد تمام اشعه‌ها را به خودش جذب می‌کند، این دل‌مشغولی مضطربانه‌اش در مرحله‌ای بعد، در طول فرایند بازسازی، که مبادا خدا ارتباط اشعه‌ای‌اش را با او قطع کند، این‌ها همراه بسیاری جزئیات دیگر از ساختار هذیانی شربر تقریباً مشابه دریافت‌های درون‌روانی^۱ از فرایندهایی هستند که وجود آن‌ها را من در این صفحات به عنوان اساس شرح‌مان از پارانوایا، فرض کرده‌ام. با این وجود من می‌توانم یک دوست و همکار متخصص را شاهد بگیرم که تنوری‌ام پیرامون پارانوایا را پیش از آن‌که با محتویات کتاب شربر آشنا شده باشم، توسعه و گسترش داده‌ام. آینده بایستی تصمیم بگیرد که آیا هذیان بیش‌تری، از آنچه من مایل‌م بدان اعتراف کنم، در تنوری من وجود دارد، یا حقیقت بیش‌تری در هذیان شربر، از آنچه مردمان دیگر، هنوز آمادگی باورکردنش را دارند.^۲

طی درس‌هایی که در مؤسسه‌ی حکمت و فلسفه آغاز کردم، شش جلسه‌ی اولیه در تابستان ۱۳۹۸ را به شرحی اجمالی بر کل مسیر روان‌کاوی اختصاص دادم: از کشف روان‌کاوی توسط زیگموند فروید، تا «بازگشت به او» و گسترش دانش روان‌کاوی توسط لکان متقدم، و گسترش بیش‌تر و فرا-رفتن از فروید توسط لکان متأخر؛ مباحثی که سوای «بازگشت به فروید»، عمدتاً در روان‌کاوی

1. Endopsychic Perception

2. The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud/ Translated by James Strachy/ Volume 12 Psychoanalytical Notes upon an Autobiographical Account of a case of Paranoia (Dementia Paranoides) 1925 /Vintage Books / London.

لکانی از نوعی تازگی برخوردار بودند. به این ترتیب در طی این سخنرانی‌ها به مسیر سنگلاخی که لکان طی کرده بود اشاره کردم، و ریشه‌های دیگر این درخت تنومند و سایه‌گستر را (غیر از ریشه‌ی فرویدی‌اش) نشان دادم، و به‌ویژه به خاطر دیالوگی که با فلسفه و حکمت می‌خواستم برقرار کنم، روی ریشه‌های فلسفی‌اش تأکید کردم و در ضمن سعی‌ام را بر آن گذاشتم تا نشان دهم که چطور ابداعات تنوریک لکان در کنار دانش‌هایی که او به آن‌ها چنگ انداخته (مانند فنومولوژی، زبان‌شناسی، انسان‌شناسی، اگزیستانسیالیسم و...) محصول سیراب شدن او از چشمه‌ای به نام سایکوز (جنون) است. در جلسه‌ی آخر نیز نشان می‌دادم که چطور مسیر بازگشت به فروید، لاجرم به فرارفتن از او می‌انجامید، چیزی که به قول ژک-آلن میلر شاگرد لکان، وی همیشه از همان ابتدا سودای آن را در سر داشت. بگذریم از این که محبث ظاهراً تکراری بازگشت به فروید را نیز سعی کردم از منظر جدیدی ارائه کنم.

شش جلسه بعدی که در این دفتر آمده، مربوط به مهر و آبان ۹۸ است، و در طی این جلسات سعی کردم مسیر کلی روان‌کاوی را که در تابستان آن سال ترسیم کرده بودم، با ارجاع به متون فروید و لکان پیش ببرم. برای متن لکان، قطعاتی را از همان سمینار سوم^۱ که به آن در بالا اشاره شد انتخاب کردم، اما چون فروید پیش‌زمینه مطالعه‌ی لکان است، بهتر دیدم متنی از فروید را انتخاب کنم که حاوی بخش‌هایی از سخنرانی‌های خود او در مورد کشف اساسی‌اش (تعبیر رؤیاها) باشد، و برای این کار از سخنرانی‌هایی که وی حدود صد سال پیش — همزمان با جنگ جهانی اول — در معرفی روان‌کاوی در دانشگاه وین انجام داده بود سود جستیم.^۲ (۱۹۱۶-۱۹۱۵)

1 The Seminar of Jacques Lacan/ Book III: Psychoses (1955-56)/ Edited by Jacques-Alain Miller/ W.W. Norton and Company / New York 1993.

2 The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud/ Translated by James Strachey / Volume 15 / Introductory Lectures on Psychoanalysis (1915) / Vintage Books / London